

Összefoglalás

Ebben a kötetben a pécsi egyházmegye 1738-1742 között készült egyházlátogatási jegyzőkönyve kerül kiadásra. A forrás a maga nemében egyedülálló, mert először mutatja be Baranya és Tolna megye török hódoltság utáni állapotát egységes szempontrendszer alapján. Bár készültek korábban is egyházi felmérések a térségben, ám azok vagy elvesztek, vagy csak egy kisebb területre fókuszáltak. Ezért ez az első teljes vizitáció, amely viszonylag reális képet fest az egyházmegye újjászületésének pillanatnyi helyzetéről. A forrás nem teljesen ismeretlen a kutatások előtt, a ma már Horvátországhoz tartozó településekre vonatkozó feljegyzéseket az elmúlt években kiadták.

Ennek ellenére egy minden szempontból hiánypótló munkát tart a kezében az olvasó. Ugyanis különböző okok miatt a magyar egyháztörténeti kutatások máig nem aknázták ki az egyházlátogatási jegyzőkönyvekben rejlő lehetőségeket, és kritikai kiadásuk más egyházmegyékben is csak vontatottan halad. Ezzel szemben a nyugat-európai történetírás már évtizedek óta tisztában van a forrástípus jelentőségével, egész iskolák alakultak feltárássukra és értelmezésükre. Jelen kiadás is azt bizonyítja, hogy a 18. század egyik legfontosabb forrásbázisát jelentik az ekkor készült jegyzőkönyvek.

Az egyházlátogatási jegyzőkönyvben egységes szempontrendszer szerint mérték fel a plébániák és filiák állapotát, kondícióját, így kvantitatív mérésekre is alkalmas adatokat tartalmaz. A forrás természetéből adódik, hogy leginkább az egyház alapsejtjei, a plébániák felmérésére koncentrálnak. A plébánia fogalmába pedig a templom és a plébános mellett – ahogy erre a kitűnő kutató Vanyó Tihamér már évtizedekkel korábban rámutatott – a hívek is beletartoznak. Ez a tagolás a vizitációban is világosan megfigyelhető. Elsősorban a templomokat, és azok felszerelését vették számba. Ezekből világossá válik a templomok felújításának, új egyházak építésének folyamata. A magyarországi barokk virágzásának a kulcsa a plébániahálózat reorganizációja volt. Amíg az oszmánok kiűzésének idején alig néhány plébánia működött, 1714-ben 11 plébános pasztorált, 1729-ben pedig 51 élő plébániát jegyeztek fel. A vizita tanúsága szerint 1742-ben még ennél is több állandó egyházközség élt az egyházmegye területén, de legnagyobb sűrűségét II. József uralma alatt érte el a hálózat. A helyreállított plébániák közül mind többit pasztoráltak világi plébánosok, és ezzel együtt a különböző szerzetesrendek mindinkább kiszorultak a vidéki népesség lelkipályozásából.

A forrás eklatánsan illusztrálja számunkra a lokális egyházi struktúra tudatos kiépítését. Képet kapunk a plébánosok személyéről, felkészültségéről, státuszáról, a közösséghez fűződő viszonyáról. Láthatjuk, hogy a plébános egyházi munkáját a templomatya (aedituus), gazdasági téren pedig a gazdasági felügyelő (oconomus) segíti. A tárgyalt közösségek hangsúlyt fektettek emellett a tanító, illetve a bába tisztségének betöltésére. Ez utóbbi két funkció is számos egyházi vonatkozással bírt. Jól tükröződik számunkra, hogy nemcsak az egyes közösségeknek, hanem az egyháznak, a birtokosnak, az államnak és a vármegyének is érdeke volt a megfelelő plébános alkalmazása.

Bő és részletes ismereteket kaphatunk a hívekről, a kor társadalmáról is. A vizitációból megtudhatjuk a népesség lélekszámát, vallási és nemzetiségi megoszlását, és az adott közösségen belül a gyermekek arányát. Utóbbiból a közösség családszerkezetére és vitalitására következtethetünk. Külön feljegyezték vallásosságuk legfőbb jellemzőit, valamint a misék és a hitoktatás rendjét. Minden településen megemlítik, hogy milyen vallású és nyelvű népek lakják, és e tekintetben a forrás sok új adattal szolgál a kutatóknak. Olyan helyeken említ délszláv eredetű lakosságot, ahol a szakirodalomnak eddig erről nem volt tudomása, és néhány helyen lassú beolvadásuk is nyomon követhető. Erre azért kell felhívni a figyelmet, mert nemzetiségi és felekezeti szempontból a pécsi egyházmegye volt a Kárpát-medence egyik legszínesebb területe, és éppen ezekben az évtizedekben nyerte el a 20. század közepéig fennálló arculatát, így e folyamat feltárást nem negligálhatja a történettudomány. A

liturgikus tárgyakból a közösség anyagi helyzetére, és a kegyurak adakozó kedvére következtethetünk. Az összeírásból kiderül, hogy az egyházi kézben levő plébániák bizony szegényesebben voltak ellátva, mint világi földesurak által alapított társaik.

Az egyes települések esetében több ízben találunk narratív, önreflexív bejegyzéseket, amelyek a közösség múltjáról adnak felvilágosítást. Ezek legtöbbször a templomra vonatkoznak, és az emlékezet akár 16. századig is visszanyúlt. Ezért a forráskiadvány a török-kor művelői számára is adatokkal szolgálhat.

Amint látjuk, az egyházlátogatási jegyzőkönyv sokoldalú forrás, ebből következik, hogy nem csupán helytörténészek és magyarországi kutatók forgathatják haszonnal ezt a kiadványt. Komoly érdeklődésre tarthat számot német és horvát történészek körében is, akiket foglalkoztat a 18. századi dél-dunántúli betelepülés folyamata, és az ottani együttélés módozatának történelme. A szűken vett egyháztörténészek mellett a társadalom-, művelődés-, és művészettörténet művelői számára is sok újdonsággal szolgál a kötet, és közelebb hozza a magyar történelem, valamint ezzel párhuzamosan a magyar katolikus egyház legszebb korszakának tekinthető 18. század sikerének megértését. Ezzel pedig adoptálható mintát szolgáltat a mai kihívások leküzdéséhez.